

MUSEOVIRASTO

korjauskortisto

f6 sisäpinnat tapetit näyttelyluettelo

VERHOTUT SEINÄT **Beklädda väggar**

TAPETTINÄYTTELY
Tapetutställning

PAPERISELLA joka kodin tapetilla on vuosisatojen historia takanaan. Alkuaan tapetti tarkoitti kudonnaista, jota käytettiin pöydän tai vuoteen verhona. Myös ensimmäisiä seinävaatteita nimitettiin tapeteiksi ja sitä kautta nimitys siirtyi pellavatapetteihin ja lopulta paperitapettien yleisnimeksi. Sanonta "olla tapetilla" juontaa juurensa vuosisatojen takaa, ajasta, jolloin tärkeä asia tai asiakirja esiteltiin tapetilla verhotulla pöydällä tai muulla alustalla.

Aina 1700-luvun lopulle saakka tapetti, tuolloin pella-valle maalattu, koristi vain säätyläiskotien seinä. Paperin valmistuksen ja kuviointitapojen kehitys loi mahdollisuuden tapettien teolliselle tuotannolle ja sitä kautta tapetista tuli 1900-luvun alkupuolella kaikkien yhteiskuntaluokkien omaisuutta. Tyyliuutokset arkkitehtuurissa ja kiinteässä sisustuksessa heijastuivat herkästi tapettien kuoseissa ja malleissa. Tapetit ovat olleet kotien sisustuksen nopeimmin vaihtuva elementti ja siksi myös herkimmin katoava osa rakennusten historiaa ja kulttuuriperintöä. Säilyneitä vanhoja tapetteja onkin käsiteltävä kuin arvokkaita museoesineitä.

Näyttelykokonaisuuden muodostavat tapetit 1600-luvulta 1960-luvulle saakka. Vanhimmat esimerkit on kootu Museoviraston kartanomuseoiden sisustuksista. Suurin osa malleista on painotapettien "kulta-ajalta", 1800-luvun toiselta puoliskolta 1920-luvulle. Museoviraston kokoelmiin kerätyistä ja hankituista, eri tyylikausia kuvastavista tapettinäytteistä ja valokuvista kootun näyttelyn tarkoituksena on tuoda esille tapetteihin liittyvää kulttuurihistoriaa ja avata näkymiä muotien ja makumieltymysten tapetoi-tuun maailmaan.

Tapetti on taas muotia. Sisustuslehdet ja alan liikkeet tarjoavat uusia mielikuvia sisustamisesta kokonaistaide-teoksena.

PAPPERSTAPETEN som finns i varje hem har en flera hundra år lång historia. Ursprungligen betydde tapet en textil, som lades på bord eller användes som sängförhänge. Även de första väggbonaderna kallades tapeter och därifrån övergick benämningen till linneta-peter för att slutligen bli den allmänna beteckningen för allt väggpapper.

Uttrycket "vara på tapeten" uppstod för flera hundra år sedan, då något viktigt ärende eller dokument presenterades på ett bord eller annat underlag täckt med en textil.

Ända fram till slutet av 1700-talet pryddes tapeter, som då var målade på linne, nästan enbart väggar i högrestandshem. I och med den utveckling som underlättade framställning av papper och metoder för dekorerings skapades förutsättningar för industriell produktion, vilket ledde till att tapeter i början av 1900-talet blev tillgängliga för alla samhällsklasser. Stilförändringar inom arkitektur och fast inredning återspeglades känsligt i tapetmönster. Tapeter hör till de element som snabbast bytts ut i heminredning och är därför även den del som lättast utplånas ur byggnadernas historia och kulturarv. Man bör betrakta med bevarade gamla tapeter som med dyrbara museiföremål.

Utställningen omfattar tapeter från 1600-talet ända fram till 1960-talet. De äldsta exemplen har tagits från inredningar i Museiverkets herrgårdsmuseer. Största delen av modellerna är från de tryckta tapeternas "guldålder", från senare hälften av 1800-talet fram till 1920-talet. Avsikten med denna utställning av tapetprover som samlats in och införlivats med Museiverkets samlingar, är att belysa de olika stilperioder de representerar och ta fram den kulturhistoria som är förknippad med tapeter samt öppna vyer till den tapetserade världens mode och smak.

Tapeter är åter på modet. Inredningstidskrifter och butiker i branschen erbjuder nya ideer för inredning som helhetskonstverk.

I Kankailla puetut salit

Linnojen ja kartanoiden arvokkaimpia huoneita kaunistamaan hankittiin keskiajalla ja vielä 1500-luvulla kuvakudoksia eli gobeliineja. Kalliiden gobeliinien sijaan alettiin seinäpintoja kuvioida maalauksilla, joihin usein liittyi myös kattopalkkien rikas koristelu. Seinämaalauksen ohella käytettiin niin kivi- kuin puurakennuksissa rintapaneelin yläpuolisen seinäpinnan peittäviä värikkäitä kultanahkatapetteja tai voimakaskuvioisia verkanukkatapetteja.

Kuva 1. Louhisaaren kartano on paras Suomessa oleva esimerkki suurvaltakauden ylhäisaatelin elinympäristöistä. Suuren makuukamarin seinissä on Suomessa harvinaiset myöhäisbarokin aikaiset verkanukkatapetit. Valokuva Matti Huuhka.

Kuva 2. Vanhan testamentin tapahtumia kuvaava, Antwerpenissä kudottu ns. Hiskias-gobeliini oli yksi Erik XIV vuonna 1560 hankkimasta kahdeksasta gobeliinista, joilla Turun linnan kuninkaan sali oli Juhana herttuan aikana verhoiltu. Kaksi gobeliineista on säilynyt Tukholmassa Kungliga Husgerådskammaren kokoelmissa. Valokuva Kungl. Husgerådskammaren.

Kuva 3. Hollantilaista alkuperää oleva, 1600-luvun puolivälissä valmistettu kultanahkatapetti on ollut Piikkiön Pukkilan kartanon ruokasalin kallisarvoinen sisustuselementti. Amoriinit, linnut, kukka- ja hedelmäköynnökset nousevat hopeista pohjasta. Tapetin fragmentti kuuluu Suomen kansallismuseon kokoelmiin. Valokuva Matti Huuhka

Kuva 4. Louhisaaren ison herrainkamarin seinät ovat alun perin olleet barokkikaudelle tyypillisesti peitetty kultanahkatapetilla, jota rintapaneelin, kattolistan ja kattopalkkien maalaukset ovat täydentäneet. Kattopalkit on koristeltu runsailla barokkiaiheilla ja eloisasti maalatuilla eläinkuvioilla. Valokuva Timo Syrjänen.

Kuva 5. Jakkarilan kartanon salin pellavatapetit ovat peräisin 1760-luvulta. Tummasävyiset tapetit jäljittelevät edellisten vuosisatojen kudottuja kuvakertomuksia, mutta maalauksen aiheet on saatu rokokoon suosimasta pastoraalimaalauksesta. Tapetit on vuonna 1909 siirretty kansallismuseon ns. Jakkarilan salin sisustukseksi. Valokuva P.-O. Welin.

Julkaisussa esiintyvien kohteiden kuvanumerot on esitetty lihavoituina.

I Salar klädda med tyg

Under medeltiden och ännu in på 1500-talet införskaffades bildvävar, gobelänger för att försköna de finaste salarna i slott och herrgårdar. I stället för de dyrbara gobelängerna började man pryda väggytorna med målningar, och även takbjälkarna fick en rik dekor. Såväl i sten- som trähus användes jämte väggmålningar färgstarka gyllenlädertapeter eller stormönstrade stofftapeter på väggytan ovanför bröstpanelen.

Bild 1. Villnäs slott är det bäst bevarade exemplet på högadelns livsmiljö i stormaktens Finland. Väggarna i stora sovkammaren har, hos oss sällan förekommande, stofftapeter från senbarocken. Foto Matti Huuh-

ka.

Bild 2. Den s.k. Hiskias-gobelängen vävd i Antwerpen, med motiv ur Gamla testamentet, är en av de åtta gobelänger som Erik XIV förvärvade 1560 och som under hertig Johans tid prydde kungssalen på Åbo slott. Två gobelänger har bevarats i Kungliga Husgerådskammarens samlingar i Stockholm. Foto Kungliga Husgerådskammaren

Bild 3. Gyllenlädertapeter av holländskt ursprung från medlet av 1600-talet har varit ett dyrbart inredningselement i matsalen på Buckila herrgård i Pikis. Amorer, fåglar, blom- och fruktgirlander stiger ur en silvrig bakgrund. Tapetfragmentet hör till Finlands nationalmuseums samlingar. Foto Matti Huuhka.

Bild 4. Väggarna i stora herrkammaren

på Villnäs var ursprungligen på ett för barockens typiskt sätt klädda med gyllenlädertapeter, och helheten kompletterades med målningar på bröstpanelen, taklisten och takbjälkarna. Takbjälkarna var dekorerade med ymniga barockmotiv och livfullt målade djurfigurer. Foto Timo Syrjänen

Bild 5. Jackarby gårds linnetaapeter är från 1760-talet. Tapeterna i mörka nyanser efterliknar vävda bildberättelser från tidigare sekler, men målningarna har lånat motiv från rokokoperiodens populära pastoralmålningar. Tapeterna flyttades 1909 till den s.k. Jackarbysalen i nationalmuseet. Foto P.-O. Welin.

De objekt som presenterats i publikationen är markerade med fet stil.

II Pellavatapettien aika

1700-luvulla seinäpintojen yläosiin pingotettiin pellavakankaita tai hirsipinnalle liimattiin paperiarkkeja. Kangas tai paperi maalattiin vaalealla öljy- tai liimamaalilla ja jaettiin kehystetyiksi panneau-kentiksi. Kehystä kiertämään maalattiin usein sirosta taipuvia kasvikäynnöksiä ja muodikkaimpiin tapetteihin lainattiin kiinalaisia aiheita. Pompeijin ja Herculaneumin kaivauksissa esiin tulleet antiikin arkkitehtuuri ja maalauskoristelu toivat klassilliset aiheet tapetteihin 1700-luvun lopulla myös Suomessa. Tapettien katsottiin olevan irtainta omaisuutta ja omistajanvaihdosten yhteydessä ne usein joutuivat pois alkuperäisistä huoneistaan.

Kuva 1. Rokokookuvioiset maisematapetit Louhisaassa. Tapetit on mitä todennäköisimmin hankittu ulkomailta, mutta täydennetty myöhemmin Louhisaaren maisemia esittävillä kuvilla. Valokuva Timo Syrjänen.

Kuva 2. Tyypillinen kustavilainen, kentiin jaettu pellavainen panneau-maalaus Pukkilan kartanosta. Valokuva Timo Syrjänen.

Kuva 3. Joroisten Frugårdin kartanon pellavatapetit on maalattu ruotsalaisten esikuvien mukaan. Valokuva P.-O. Welin.

Kuva 4. Fagervikin pellavatapetit kiinalaisine hahmoineen ja nauhahiehkuroineen vastasivat rokokoikauden makuvaatiimuksia. Valokuva P.-O. Welin.

Kuva 5. Mustion salin grisaille-maalausten aiheet on saatu Pompeijin raunioista paljastuneista kuva-aiheista. Valokuva P.-O. Welin.

Kuva 6. Oven yläpuolelle kiinnitettiin usein erillinen maalattu tapettitaulu, jonka suosittuja koristeaiheita olivat hedelmä- tai kukka-asetelmat tai historialliset kuvaelmat. Fagervikin salongin ovenpäällystaulu on jätetty näkyviin, kun huone on 1800-luvun alkupuolella tapetoitu uudelleen. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 7. Antiikin löytöjen innoittamana tapetoitiin 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun ensivuosina kokonaisia huonetiloja pompeijinpunaisiksi. Kuva Anjalan kartanosta. Valokuva Rauno Träskelin.

II Linnetaapeternas tid

På 1700-talet spändes linnetyg på väggarnas övre del eller så limmade man pappersark på stockytan. Tyget eller pappret målades med olje- eller limfärg och delades upp i inramade pannåer. Kring ramen målades ofta sirligt böjda växtrankor och till de mondenaste tapeterna lånades kinesiska motiv. Arkitektur och målade dekor från antiken, som kommit fram vid utgrävningarna i Pompeji och Herculaneum, bidrog under slutet av 1700-talet till klassiska motiv på tapeter även i Finland. Tapeterna sågs som lösöre och i samband med ägarbyte togs de ofta ner från sina ursprungliga rum.

Bild 1. Rokokotapeter med landskapsmotiv på Villnäs. Tapeterna är med största sannolikhet införskaffade utomlands, men har senare kompletterats med bilder föreställande landskapet kring Villnäs. Foto Timo Syrjänen.

Bild 2. Typisk gustaviansk pannåmålning på linneduk indelad i fält från Buckila herrgård. Foto Timo Syrjänen

Bild 3. Linnetaapeterna på Frugård i Jorois är målade enligt svenska förebilder. Foto P.-O. Welin.

Bild 4. Linnetaapeterna på Fagervik med sina kinesiska figurer och bandslingor motsvarade rokokoens smakriktning. Foto P.-O. Welin.

Bild 5. Grisaille tapeter med klassiska motiv från Pompeji i stora salen på Svartå

bruksgård. Foto P.-O. Welin.

Bild 6. Ovanför dörren fästes ofta en separat målade tapettavla, där frukt- eller blomstilleben eller historiska tablåer var populära motiv. Målningen på dörröverstycket i salongen på Fagervik har lämnats framme, när rummet i början av 1800-talet tapetserades om. Foto Pentti Pietarila.

Bild 7. Fynd från antiken inspirerade i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet till hela rum tapetserade i pompejanskt rött. Bild från Anjala herrgård. Foto Rauno Träskelin.

III Materiaalit halpenevat

Empirekaudella 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä rintapaneeleista ja pellavatapeteista luovuttiin. Seinäpinta päällystettiin sen sijaan usein paperiarkeilla ja maalattiin yksiväriseksi. Niiden rinnalla suosittuja olivat shabloonan avulla maalatut kauttaaltaan kuvioitunut seinät. Valmiit paperitapetit hankittiin tuolloin vielä useimmiten ulkomailta. Niiden pohjavärit olivat puhtaita perusvärejä, vihreää, sinistä, keltaista tai roosanpunaista ja kuviot oli usein lainattu antiikin kuva-aiheista. Eteisissä, keittiöissä ja taloushuoneissa käytettiin mielellään kivimateriaalia jäljittelevää roiskemaalauksia tai marmorointia.

Kuva 1. Keltainen oli suosittu väri 1800-luvun alun uusklassismin hengessä sisustetuissa kartanon saleissa. Anjalan kartanon sali. Valokuva Rauno Träskelin.

Kuva 2 Oviaukkojen kautta avautuva Anjalan kartanon huonesarja, jossa salin, arkihuoneen tai kabinetin erisävyiset seinät luovat kutsuvan ja harmonisen näkymän. Valokuva Rauno Träskelin.

Kuva 3. Empiren sisustusihanteet antoivat aiheita myös tapettimaalareille. Isoäidin makuuhuoneessa Louhisaassa on maa-laamalla jäljitely empirekaudella suosittua verhosommitelmaa. Valokuva Timo Syrjänen.

Kuva 4. Anjalan kartanon keittiön seinien yksivärinen keltainen maalaus on tehty suoraan hirrelle. Valokuva Rauno Träskelin.

Kuva 5. Tapettipaperille tai suoraan hirrelle tehdyllä roiskemaalauksella jäljiteltiin kivimateriaalia ja sitä käytettiin ennen muuta keittiöiden ja eteistilojen seinämaalauksina. Pohjan ja pilkkujen värisävy valittiin sen mukaan haluttiinko jäljitellä graniittia vai hiekkakiveä.

Kuva 6. Shabloonalla eli luotalla maalattiin yksiväriselle pohjalle muutamaa väriä käyttäen tapettia jäljitteleviä koristekuviota joko suoraan tasoitetulle hirsipinnalle tai siihen liimatulle makulatuuripaperille. Akolan talon toisen kerroksen kulmahuone. Valokuva Paavo Kurkela.

III Materialen blir billigare

Under empiren, de första decennierna av 1800-talet, avstod man från bröstpaneller och linneta-peter. Väggytan limmades ofta med pappersark och målades enfärgad. Dessutom var det populärt med schablonmålade mönstringar som täckte hela väggen. Färdiga papperstapeter inköptes då oftast utomlands. De hade en bottenfärg i rena grundfärger, grönt, blått, gult eller rosa och mönstringen var ofta lånad från antikens bildmotiv. I tamburer, kök och ekonomitrymmen användes gärna stänkmålning eller marmorering som imiterade stenmaterial.

Bild 1. Gult var en populär färg i de herrgårdssalonger som i början av 1800-talet inreddes i nyklassicistisk anda. Salen på Anjala herrgård. Foto Rauno Träskelin.

Bild 2. Rumsfilen som ses genom dörr-

öppningarna på Anjala herrgård, där salens, vardagsrummets eller kabinetts väggar i olika nyanser skapar en inbjudande och harmonisk vy. Foto Rauno Träskelin.

Bild 3. Empirens inredningsideal gav även tapetmålarna motiv. I farmors sovrums på Villnäs har man kopierat en under empiren populär draperingskomposition. Foto Timo Syrjänen.

Bild 4. I köket på Anjala herrgård har väggarna målats enfärgat gula direkt på stockväggen. Foto Rauno Träskelin.

Bild 5. På tapetpapper eller direkt på stockväggen imiterade man stenmaterial med stänkmålning och denna teknik användes framför allt i kök och tamburer. Bottenfärgen och prickarnas nyanser valdes i enlighet med den effekt man ville uppnå, granit eller sandsten.

Bild 6. Med schablon målades på enfärgad botten ett dekormotiv i några färger för att efterlikna tapeter. Detta målades antingen

på en utjämnad stockyta eller på makulaturpapper som limmats över väggen. Hörnrummet i andra våningen på Akola gård. Foto Paavo Kurkela.

IV Paperitapetin tulo

Ensimmäiset paperia käyttävät tapettipajat perustettiin Suomeen 1740-luvulla, jolloin ulkomaisten tapettien tuonti ylellisyysasetuksen nojalla oli vielä kiellettyä. Vanhimpiin paperitapetteihin kopioitiin aiempien kultanahkatapettien tai tekstiilikuosien malleja. Arkeista yhteen liimatut tapettivuodot olivat kalliita ja niitä ostivat vain säätyläiset ja kaupunkien porvarit. Paperin valmistuksen lisääntymisen myötä tapetit halpenivat ja vauraiden talonpoikien ja kestikievereiden kamareihin liisteröitiin paperitapetteja. Muotitietoisimmat sisustajat hankkivat tapettinsa suoraan Keski-Euroopasta. Sundmanin tapettehdas Helsingissä erikoistui korkealaatuisten ns. ranskalaisten tapettien valmistamiseen.

Kuva 1. Varhainen, berliininsiniselle pohjalle painettu paperitapetti, joka on todennäköisesti porvooolaisen karttuunipainajan tekemä. Näyte on peräisin Porvoon Solitanderin talon piharakennuksesta.

Kuvat 2. Näytteitä 1800-luvun jälkipuoliskolla toimineen Jurjeffin tapettitehtaan runsaasta mallistosta. Valokuvat Soile Tirilä.

Kuva 3. ”Porvoon lehvä” on kiinnitetty seinään 1770-luvulla, jolloin Porvoossa oli peräti viisi tapettimaalaria. Se on painettu laatalla lumpupaperille ja vihreä väri on tehty alunperin kasviväreillä. Kopion vihreä on tehty indigosta ja pietaryrtistä keittämällä.

Kuva 4. Kärkölän Puistolan kamari on tapetoitu vuonna 1860 kukkakiehkuraiheisella paperitapetilla. Sen malli on kuitenkin peräisin 1700-luvulla painetusta puuvillakankaasta.

Kuva 5. Vuonna 1838 kiinnitettyssä tapetissa on aiheena elämänpuu, joka on kansainvälisesti hyvin suosittu ja monessa yhteydessä käytetty kuva-aihe. Tapetti on peräisin Tavastin talon päätykamarista Kalajoelta. Ohessa skannatuista kuvista rekonstruoitu huone. Tietokonekuva Marja Haahti.

Kuva 6. Valtaosa talonpoikaistalojen huoneista oli vielä 1800-luvulla hirsipintaisia tai savella siloteltuja ja maalattuja. Kestikievari kamareita, joissa arvokkaimmat matkustajat majoittuivat, verhoiltiin jo varhain paperitapeteilla. Taipalsaaren Röytyn kestikievarin kamarissa ollut tapetti on 1840-luvulta. Valokuvassa silkkipainolla uudelleen painettu tapetti. Valokuva Päivi Eronen.

Kuva 7. Seurasaarella olevan Florinin huvimajan tapettivuodot muodostavat pastoraalimaiseman, joka kuvastaa 1800-luvun lopun romanttista suuntausta myös tapettiaiheiden valinnassa. Harmaansävyillä painettu Vue d’Ecosse ou la Dame du Lac -nimen saanut tapetti on ranskalaista valmistetta.

IV Papperstapeten kommer

De första tapetverkstäderna som använde papper som underlag grundades i Finland på 1740-talet, då det med stöd av överflödsförordningen ännu var förbjudet att importera utländska tapeter. På de äldsta papperstapeterna kopierades mönster från tidigare gyllenlädertapeter eller textilmönster. De av ark hoplimmade tapetvåderna var dyra och de köptes endast av ståndspersoner och städernas borgare. I och med att papperstillverkningen ökade blev tapeterna billigare och även i de rika böndernas och gästgiveriernas kammare klustrades papperstapeter. De mest modemedvetna inredarna skaffade tapeter direkt från Centraleuropa. Sundmans tapetfabrik i Helsingfors specialiserade sig på tillverkning av högklassiga s.k. franska tapeter.

Bild 1. En tidig på berlinerblått tryckt papperstapet, som sannolikt är gjord av en kartuntryckare i Borgå. Provbiten kommer från det solitanderska huset gårdsbyggnad.

Bild 2. Jurjeffs tapetfabrik verkade i slutet av 1800-talet och här ses prov från dess rika kollektion. Foto Soile Tirilä.

Bild 3. ”Borgå lövranka” har fästs på väggen på 1770-talet, då det i Borgå fanns hela fem tapetmålare. Den är tryckt med platta på lumppapper och den gröna färgen har man åstadkommit genom växtfärger.

Bild 4. Kammaren på Puistola gård i Kärkölä tapetserades år 1860 med en papperstapet med blomslingor. Mönstret är dock taget från ett tryckt bomullstyg från 1700-talet.

Bild 5. Tapeten, fäst år 1838, har livsträdet som motiv, ett internationellt mycket favoriserat bildmotiv som använts i många sammanhang. Tapeten kommer från hörnkammaren på Tavast gård i Kalajoki. Data rekon-

struktion Marja Haahti.

Bild 6. Största delen av rummen i bondgårdarna hade ännu på 1800-talet stockvägar eller så var de utjämnade med lera och målade. Gästgiveriernas kammare, där långväga höga gäster inhyestes, tapetserades redan i ett tidigt skede med papperstapeter. En tapet från kammaren på Röyty gästgiveri i Taipalsaari från 1840-talet. Screentryckning och foto Päivi Eronen.

Bild 7. Tapetvåderna i det Florinska lusthuset på Fölisön bildar ett pastoralt landskap, som ger en bild av den romantiska riktningen i slutet av 1800-talet även gällande val av tapetmotiv. Den gråtonade tapeten med namnet Vue d’Ecosse ou la Dame du Lac är av fransk tillverkning.

V Kiiltoa ja kimallusta

Pääasiallisesti tapetit valmistettiin laatala painamalla käyttäen erilaisia liimamaaleja. Pohjakuvio painettiin toisinaan shabloonalla, hienojakoisemat kuvio-osuudet laatoilla. Väritys voitiin tehdä osittain käsin. Tapetit saattoivat olla kiiltopohjaisia, samettipintaisia, kiiltohilepintaisia, puu- ja kivijäljitelmiä tai iiristekniikalla raidoitettuja ja joskus reliefipintaisia. Keittiö- ja eteistiloihin valmistettiin öljyittyjä paperitapetteja.

Kuva 1a. Iiristapetteja kutsuttiin myös sateenkaaritapeteiksi tai häivetapeteiksi. Niitä valmistettiin samantapaisilla koneilla kuin raidallisiakin tapetteja. Metallisen siilon pohjalla oli pensseleitä, jotka maalasivat siilon liikuessa raitoja. Märkä raita pyyhittiin poikittain kulkevilla kostutetuilla pensseillä pehmeäunaiseksi. Iiristekniikalla valmistettu tapetti Hämeenlinnasta

Kuva 1b. Oulu, Franzenin talo.

Kuva 2. Reliefitapetit. Pariisin maailmannäyttelyssä 1867 esiteltiin uutuutena reliefitapetit. Ne olivat kauniita ja kalliita, mutta vaikeasti siirrettäviä, koska niitä ei voitu rullata. Littoisista löydetty reliefitapetti on 1900-luvun alusta.

Kuva 3. Kiiltohiletapettien kuviot sisälsivät katinkultaa ja erilaisia metalliseoksia. Näytteet ovat Askolan Prästbackan kartanosta, Porvoon Segerstrålen talosta ja Helsingin Uudenmaankadun puretusta puutalosta.

Kuva 4. Keskiajan lopulta peräisin oleva nukkakuviointiteknikka otettiin käyttöön myös paperitapettien valmistuksessa 1800-luvun puolella välissä. Kuvio painettiin paksunnetulla pellavaöljyvernissalla laatan avulla. Päälle siroteltiin värjättyä kangasnukkaa. Vaikutelmaa korostettiin lisäämällä nukattuun pintaan liimavärillä varjostuksia. Samettipintatapetti on Helsingin Uudenmaankadun puretusta puutalosta.

Kuva 5. Kiiltotapetteja valmistettaessa pohjaväriä käytettiin hienoa kipsiä tai maitoon sekoitettua talkkia tai kalk-

kia. Pinnan kuivuttua siihen harjattiin pehmeä silkinkiilto. Kiiltopohjatapetti 1860-luvulta on Jean Sibeliuksen syntymäkodin salista, Hämeenlinnasta.

Kuva 6. Öljyitty tapetti. Kun tapetin kaikki halutut kuviot oli painettu, voitiin pinta vielä vernissata. Näin saatiin kauniimpi ja kestävämpi tapetti. Louhisäärin kartanon kolmannen kerroksen ison herrainkamarin ruskeasävyinen, kukkakuvioinen öljyitty tapetti on painettu Rieksin tehtaassa 1857. Tehdas aloitti virallisesti 1858.

Kuva 7. ”Kultanahkatapetteja” tehtäessä pohjan kultan kiinnityksen käytettiin öljyvernissaa, jonka päälle laskettiin kulta- tai hopealehteä, siroteltiin pronsia, jauhettua tinaa tai hienoksijauhettua lehtikultaa. Lakkaamalla saatiin pintaan emalimainen vaikutelma. Kultanahkatapetteja on valmistettu myös paperisina kopioina. Näytteenä raahelaisen kirjastooneen tapetti 1910-luvulta, paperinen kultanahkatapetti valtioneuvoston linnasta ja nahkalle painettu tapettifragmentti mahdollisesti Olavinlinnasta.

V Glans och glitter

Tapeterna tillverkades huvudsakligen genom tryckning med tryckstock varvid olika limfärger användes. Bottenmönstret trycktes ibland med schablon och de finare mönsterdelarna med tryckstock. Färgläggningen kunde delvis göras för hand. Tapeterna kunde ha en glänsande bakgrund eller sammetsyta, de kunde ha en yta av kristallglitter, imitera trä och sten, vara randade med iristeknik och stundom ha en reliefyta. För kök och tamburer tillverkade oljade papperstapeter.

Bild 1a. Iristapeter kallades även regnbågstapeter. De tillverkades med liknande maskiner som randiga tapeter. I botten av en metallsilon fanns penslar som målade ränder då silon var i rörelse. Den våta randen beströks med tvärgående fuktade penslar så den fick uppmjukade kanter. Tapet med iristeknik från Tavastehus.

Bild 1b. Uleåborg, Franzenska huset.

Bild 2. Reliefitapet. På världsutställningen i Paris 1867 presenterades reliefitapeter som en nyhet. De var vackra och dyra, men svåra att transportera då de ej kunde rullas. En i Littois funnen reliefitapet från början av 1900-talet.

Bild 3. Strötapeternas figurer innehöll kattguld och olika metallegeringar. Proven är från Prästbacka herrgård i Askola, från Segerstråles hus i Borgå och från ett rivet trähus vid Nylandsgatan i Helsingfors.

Bild 4. Den medeltida stoffmönstertekniken togs i medlet av 1800-talet i bruk även

vid framställning av papperstapeter. Mönstret trycktes med hjälp av en platta med linoljefernissa som gjorts tjockare. Över trycket ströddes färgat textilstoff. Tapeten med sammetsyta är från ett rivet trähus vid Nylandsgatan i Helsingfors.

Bild 5. Vid tillverkningen av glansiga tapeter användes i bottenfärgen fint gips eller i mjölk utblandad talk eller kalk. Då ytan torkat borstades den så att den fick en mjuk silverglans. Glanstapeten från 1860-talet är från salen i Jean Sibelius födelsehem i Tavastehus.

Bild 6. Oljebestruken tapet. När alla de önskade mönstren var tryckta på tapeten, kunde ytan ännu bstrykas med fernissa. På så sätt fick man en vackrare och hållbarare tapet. Bruntonad, oljad tapet med blommönster från stora herrummet i tredje våningen på Villnäs. Rieks tapetfabrik 1857 (fabriken började sin verksamhet officiellt 1858).

Bild 7. För att fästa guld i bakgrunden användes vid framställningen av ”gyllenlädertapeter” oljefernissa och över denna lades guld eller silverblad, ströddes brons, mald tenn eller finmalet bladguld. Genom att lacka ytan blev den emaljaktig. Gyllenlädertapeter har även framställts som papperskopior. Prov på en tapet från ett bibliotek i Brahestad från 1910-talet, en gyllenlädertapet i papper från senatshuset och ett tapetfragment av en på läder tryckt tapet möjligen från Olofsborg.

VI Reunanauhat

Yksivärisiä seinäpintoja koristettiin 1700-luvun lopusta lähtien paperisella reunanauhalla. Se jäljitteli vanhaa traditiota juhlistaa huone katonrajaa kiertävillä, kevyesti laskotetuilla kankailla. Väriin ja aiheeseen sovitetulla koristeellisella, usein tekstiiliä jäljittelevällä kaistaleella rajattiin tapettikuvio välittömästi kattolistan alapuolelta. Reunanauhojen leveys vaihteli eri sisustusmuotien mukaan kaitaliinan levyisestä kapeaksi nauhaksi. 1800-luvun lopun viime vuosista alkaen huoneen korkeusvaikutelmaa madallettiin sijoittamalla reunanauha puolisen metriä kattolistan alapuolelle, jolloin seinän yläosa maalattiin katon värillä.

Kuva 1. Kangaslaskoksin, helminauhoin ja oliivinoksin koristeltu, empirekaudelle tyypillinen reunanauha Åminnen kartanon salongissa on valmistettu tunnetun, 1800-luvun alussa Tukholmassa toimineen tunnetun tapettimaalarin C. F. Torsseliuksen mallin mukaan.

Kuva 2. Pitsipohjalla kulkeva tumma lehväköynnös on koristeltu lepän urvuilla. Yksivärisen tapettiin liittynyt reunanauha 1860-luvulta on Louhisaaren kartanosta. Samanlainen nauha on löytynyt myös naapurikartanon, Lempisaaren ns. barokkihuvoneesta. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 3. Nukattu reunanauha on liitetty harmaaseen kiiltopohjatapettiin, jossa alkuaan olleet karminpunaiset raidat ovat haalistuneet pois. Esimerkki on Linnunlaulun huvilasta Töölönlahdelta.

Kuva 4. Uusklassillisen kartanon saliin on 1860-luvulla hankittu uudet, todennäköisesti tuontitavaraa olevat tapetit, joiden vähintään kymmenellä värillä painettu reunanauha toistaa tapetin kuvioaiheita. Viurilan kartano. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 5. Reunanauhoja saatettiin käyttää myös tapettipinnan kehystykseen. Siro reunanauha jakaa Katisten kartanon salin 1800-luvun puolessa välissä kiinnitetyt tapetit seinänkorkuisiksi kentiksi. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 6. Meilahdessa, nykyisen Mäntyniemen tontilla olleen Villa Nybackan taidokas ja herkkä lintuaiheinen nauha on painettu 1900-luvun ensimmäisinä vuosina.

Kuva 7. 1900-luvun alussa suosittuja olivat erilaiset lehti- ja kasviaiheet, joita tyylliteltiin niin reunanauhoihin kuin tapetteihin. Reunanauhan akantuslehti on yhdistetty oliivinlehvillä kuvioituun tapettiin.

Kuva 8. Sireenin oksa on kiertänyt vaaleanroosan väristä makuuhuonetta 1910-luvulla Villa Elfvikissä Espoossa.

Kuva 9. 1930–1940-luvuilla siirryttiin yksinkertaisiin kapeisiin reunanauhoihin.

VI Kanter och bårder

Enfärgade väggytor dekorerades från slutet av 1700-tale med kantbårder i papper. De imiterade den gamla traditionen att försköna rum med tyg som lätt draperat applicerades på väggarna uppe vid taket. Med en till färg- och motiv anpassad, dekorativ remsa, ofta en textilimitation, avgränsades tapetmönstret strax under taklisten. Bårderna var av varierande bredd beroende på inredningstrenden, från bredden av en bordslöpare till smala band. För att ge höga rum ett lägre intryck började man från 1800-talets sista år placera bården en halv meter nedanför taklisten varvid väggens övre del målades i takets färg.

Bild 1. Bården dekorerad med draperingar, pärlband och olivkvistar, en för empiren typisk bård av svensk nytillverkning efter hovmålaren C. F. Torsselius mönster. Bården är från salongen på Åminne herrgård.

Bild 2. En över spetsmönstrad botten slingrande mörk lövgirland är dekorerad med alhången. Kantbården från 1860-talet som hör till en enfärgad tapet är från Villnäs slott. En likadan bård har man även funnit på den intilliggande herrgården, i det s.k. barockrummet på Lemsjöholm.

Bild 3. Ruggad kantbård som kombinerats med en grå glansig tapet där de ursprungliga karminröda ränderna blacknat. Detta prov är från en av trävillorna vid Tölöviken.

Bild 4. Till en herrgård i nyklassisk stil har man på 1860-talet skaffat nya, troligen importerade tapeter, vars bård, som är tryckt i åtminstone tio färger, tar upp tapetens bildmotiv. Viurila herrgård. Foto Pentti Pietarila.

Bild 5. Bårder kunde även användas som inramning av tapetytan. I salen på Katinen herrgård delas, de i medlet av 1800-talet uppsatta tapeterna, in i vägghöga fält med en sirlig kantbård. Foto Pentti Pietarila.

Bild 6. En skickligt och känsligt gjord

bård med fågelmotiv som tryckts under 1900-talets första år kommer från Villa Nybacka, som låg på det som nu är Talluddens tomt i Mejlans.

Bild 7. I början av 1900-talet var olika blad- och växtmotiv populära och stiliserades såväl på kantbårder som tapeter. Kantbårdens akantusblad har kombinerats med en tapet mönstrad med olivkvistar.

Bild 8. I Villa Elfvik i Esbo har ett sovrum i rosa på 1910-talet inramats av syrenkvistar.

Bild 9. På 1930–1940-talen övergick man till enkla och smala bårder.

VII Laattalla painaminen

Laattapainamisessa oli monta vaihetta. Kuvio siirrettiin puiselle painolaatalle ja kaiverrettiin kohokuvioiksi käsin. Väri levitettiin laatalle ja painettiin kohdistusmerkkien avulla paperivuodalle. Jokainen väri vaati oman laattansa. 1890-luvun tapetista painetaan uutta tapettia perinteisellä käsipainotekniikalla. Vain painolaatan kuvion pintamateriaali on vaihtunut nykyaikaiseksi.

Kuva 1. Piirtäminen: Tapetin kuviot piirretään kalvoille, joista teetetään valotusmenetelmällä muoviset painolaatan pinnat kutakin käytettävää väriä varten.

Kuva 2. Liiman keittäminen: Tapettimaalin valmistukseen käytettävää liimaa keitetään tarvittava määrä kerrallaan. Seuraavana päivänä liimaan lisätään halutun värin pigmentit.

Kuva 3. Värin levitys telalta laatalle: Tapettipaperille levitetään pohjaväri, jonka kuivuttua painaminen voi alkaa. Maali otetaan värityynyn läpi telalle, jolla se levitetään tasaisesti laatalle.

Kuva 4. Painaminen: Kuvio painetaan välittömästi tapetille. Kohdistusmerkkien avulla laatta saadaan tarkalleen oikeaan paikkaan.

Kuva 5. Ripustaminen: Jokaisen värinlevityksen jälkeen tapetti ripustetaan kuivumaan ja kuivattu tapetti rullataan uudelleen suoristumaan. Tässä mallissa on pohjavärin lisäksi kaksi väriä, joten ripustuskertoja tulee kolme.

Kuva 6. Tapetointi: Liimamaalipohjaisten tapettien kiinnityksessä voidaan käyttää selluloosaliistereitä. Muovivahvisteisia liimoja ei tarvita.

Kuva 7. Uudelleen painettu tapetti valmiina Anderssonin kodin salongissa Amos Andersonin Taidemuseossa. Helsinkiläiseen Linnunlaulun huvilaan on palautettu samanlainen tapetti.

Kuva 8. Kirjasta *Uppfinningarnas bok 1873–1875*.

VII planssin valokuvat Soile Tirilä.

VII Handtryckta tapeter

Tryck med plattor gjordes i många skeden. Mönstret överfördes på en tryckstock i trä där reliefen skars ut för hand. Färgen breddes ut på plattan och trycktes med hjälp av markerade punkter på pappersvåden. Varje färg kräver sin egen tryckstock. Av 1890-talets tapeter görs nytryck i traditionell handtryckningsteknik. Det är endast tryckstockens ytmaterial som bytts ut mot ett modernt material.

Bild 1. Teckning: Tapetmönstret ritas på film, från vilken det med exponeringsteknik överförs på tryckplattor, en för varje färg.

Bild 2. Limkokning: Av det lim som används vid tillverkning av tapetfärg kokas en sats i taget. Följande dag tillsätter man i limmet den önskade färgens pigment.

Bild 3. Överföring av färg från rulle till platta: Bottenfärgen bredds ut över tapetpappret och när denna torkat kan tryckningen börja. Färgen tas genom en färgdyna på rullen, med vilken man breder ut den jämt på plattan.

Bild 4. Tryckning: Mönstret trycks omedelbart på tapeten. Med hjälp av markeringspunkter kan plattan placeras på exakt rätt plats.

Bild 5. Upphängning: Efter varje omgång färg hängs tapeten upp att torka och den torkade tapeten rullas på nytt för att rätas ut. I detta mönster finns två färger utöver bottenfärgen, den hängs alltså upp tre gånger.

Bild 6. Tapetsering: Vid fastsättning av limfärgsbaserade tapeter kan man använda cellulosaklister. Plastförstärkta lim behövs ej.

Bild 7. Den nytryckta tapeten uppsatt i salongen i hemmet i Amos Andersons Konstmuseum och i en trävilla vid Tölövikén.

Bild 8. Från *Uppfinningarnas bok 1873–1875*.

Foto Soile Tirilä (VII).

VIII Teolliset tapetit

Rullapaperin valmistus alkoi Suomessa 1840-luvulla ja se mahdollisti tapetin valmistuksen pyörivällä telalla. J.C. Frenckell sai vuonna 1852 luvan valmistaa ulkomailla kehitetyllä koneella ”tapetteja ja boordeja sekä väritettyjä ja marmoroituja papereita” viiden vuoden erioikeudella. Helsinkiläisessä Tilgmannin kirjapainossa keksittiin oma painokone, joka patentoitiin vuonna 1875. Tapettien teollinen valmistus pääsi vauhtiin, kun puuhiokepaperin tuotanto käynnistyi 1870-luvulla. Vasta sen jälkeen tapetin valmistuksessa tapahtui määrän valtava kasvu ja hintojen lasku – tapetti löysi tiensä kaikkiin kansanterroksiin.

Kuva 1. Pihlgren-Ritolan Toijalan tehtaan painosali tapettikoneineen 1930-luvulta. Valokuva Pihlgren-Ritolan arkistosta.

Kuva 2. Läpivärjättyjen 1800-luvun lopulla markkinoille tulleiden hiokepaperiden värikirjoa.

Kuva 3. Tehtaan leima lyötiin tapettivuodan nurjalle puolelle. Leima on oivallinen ajoitusväline. Helsinkiläisen Jurjeffin (1865–1874) ja Rieksin (1858–1885), viipurilaisen Nyholmin (per. 1874), kristiinankaupunkilaisen tapettipainajan Carl Gustaf Crantzin (per. 1790-luku) ja Sanduddin tehtaan leima 1900-luvun alusta sekä hallileima Helsingistä, Iin Akolassa olevan tapetin tullileima vuodelta 1852. Arsenikkivapaat tapetit merkittiin omalla leimallaan.

Kuva 4. Sanduddin tehdas perustettiin vuonna 1885 Hietaniemeen. Tehdaskorteli vanhan kivipiirroksen mukaan. Helsingin kaupungin museo.

Kuva 5. Pihlgren-Ritolan tehtaan telaverstas ja telavarasto vuonna 1937 sekä paperirata, värikeittämö ja värivarasto Aarre Pietisen vuonna 1956 kuvaamana.

Kuva 6. Tilgmannin painokone, ”Miu” kuvattuna vuonna 1876. Kuva teoksesta Holger Ström, Tilgmann 100 år. Vieressä kirjapainon käyttämä tapetinpainolaatta. Tilgmann valmisti kauniita taiteellisia ja kansallisia malleja värillisinä ammentaen ideoita kansanpuvuista.

Kuva 7. Helpiön tehtaan painama kudottua kangasta imitoiva 1920–1930-luvun tapetti.

VIII Industriellit gjorda tapeter

Tillverkning av papper på rulle inleddes i Finland på 1840-talet vilket möjliggjorde framställning av tapeter på roterande vals. J.C.Frenckell fick 1852 tillstånd att med fem års privilegium tillverka ”tapeter och bårder samt färgat och marmorerat papper” på en utomlands utvecklad maskin. Tilgmanns boktryckeri i Helsingfors uppfann en egen tryckpress, som patenterades 1875. Industriell produktion av tapeter kom igång när tillverkningen av papper gjort på slippmassa startade på 1870-talet. Efter detta skedde en enorm ökning i produktionen av tapeter och prisen gick ner – tapeten fann sin väg till alla folklager.

Bild 1. Trycksalen med sina tapetmaskiner i Pihlgren-Ritolas fabrik i Toijala på 1930-talet. Foto Pihlgren-Ritola.

Bild 2. En brokig mångfald av genomfärgade slippapper som kom ut på marknaden i slutet av 1800-talet.

Bild 3. Fabriksstämpeln slogs på tapetvädens baksida. Stämpeln är ett förträffligt dateringsinstrument. Jurjeff (1865–1874) och Rieks (1858–1885) Helsingfors, Nyholm (gr. 1874) Viborg, tapetryckare Carl Gustaf Crantz (gr. på 1790-talet) Kristinestad, Sandudds stämpel från början av 1900-talet, hallstämpel samt tullstämpel på tapet från Akola i Ijo från 1852. Arsenikfria tapeter märktes med en egen stämpel.

Bild 4. Sandudds fabrik grundades 1885 i Sandviken. Fabrikskvarteret enligt en gammal litografi. Helsingfors stads museum.

Bild 5. Pihlgren-Ritolas tryckvalsverkstad och -lager år 1937 samt pappersbanan, färgkokeriet och färglagret fotograferat av Aarre Pietinen 1956.

Bild 6. Tilgmanns tryckmaskin, ”Miu” avbildad 1878. Bild ur verket Holger Ström, Tilgmann 100 år. Tilgmann tillverkade vackra tapeter och mönster med nationella motiv. Folkdräkterna fungerade också som inspirationskälla.

Bild 7. Tapet som imiterar vävd tyg. Tryckt av Helpiös tapetfabrik 1920–1930-talet.

IX Taiteilijatapetit

Tapeteissa käytettiin 1800-luvun loppuun saakka ulkomaisia malleja. Vasta 1900-luvun alun ”uusi tyyli” innoitti myös kotimaisia taiteilijoita suunnittelemaan kansallisia tapettimalleja. Ensimmäisen mallisuunnittelukilpailun järjesti Sanduddin tehdas vuonna 1900. Sitä seuranneiden kilpailujen avulla saatiin suuri joukko kotimaisia tapettimalleja kuten Kiurujuhän, Sadepisarot, Viattomuuden hurmaus tai Aamutuuli. Suomalaisen muotoilun korkea taso heijastui myös tapettien tuotannossa. Monet kansainvälistä mainetta saaneet muotoilijat tekivät omia tapettimallistojaan eri tehtaille.

Kuva 1. Louis Sparren suunnittelema kukkatapetti vuodelta 1907. Sama malli oli vielä Sanduddin tehtaan vuosien 1927–1928 mallistossa. Näyte Porvoo Solbackasta.

Kuva 2a. Sparren kukkatapetin uudispainamista varten tehty sini-violetin värin painolaatta.

Kuva 2b. Oheisella painolaatalla painettu tapetti. Maire Heikkinen.

Kuva 3 Tapettisuunnitelma 1800-luvun lopulta. Kuvio ja väriehdotus. Mallipiirustus Museoviraston kokoelmista.

Kuva 4. Gabriel Engbergin Tampereen tapettitehtaan mallisuunnittelukilpailuun vuonna 1901 tekemässä ehdotuksessa aiheena on Suomen vaakunaleijona. Heraldiset ruusut on korvattu käpykuvioilla. Uudisvedos on tehty silkkipainotekniikalla Nokian Knuutilan kartanon isännän huoneeseen. Painatus Seriheimo. Silkin piirtäminen Kati Luostarinen. Valokuva Sakari Parkkinen.

Kuva 5. Pihlgren-Ritolan tapettitehdas järjesti vuonna 1958 kutsukilpailun tunnetuille suomalaisille suunnittelijoille uusien mallien saamiseksi. Esimerkkeinä 5a) Maaria Wirkkalan lapsena piirtämä lastenhuoneen tapetti, 5b) Birger Kaipiaisen ”Ken kiuruista kaunein”, 5c) Liisa Johansson-Papen tapetti ”Poikilo”, 5d) Vuokko ja Antti Nurmesniemen luonnos ”Täplä” ja 5e) Börje Rajalinin ehdotus ”Beeway”.

IX Konstnärstapeter

Ända fram till slutet av 1800-talet användes utländska mönster för tapeterna. Det var först i början av 1900-talet som den ”nya stilen” inspirerade även inhemska konstnärer att göra tapetmönster. Sandudds fabrik arrangerade den första mönstertävlingen år 1900. Senare tävlingar med nationella motiv har resulterat i en mängd inhemska tapetmönster såsom Lärkornas natt, Regndroppar, Oskuldens tjusning eller Morgonbris. Den höga nivån inom finsk design återspeglades även i tapetproduktionen. Många internationellt kända formgivare gjorde tapetkollektioner för olika fabriker.

Bild 1. Blomtapet från 1907 ritad av Louis Sparre. Samma modell fanns fortfarande i Sandudd fabriken kollektionen åren 1927-28. Prov från Solbacka i Borgå.

Bild 2a. Tryckplatta för den blåviolettera färgen gjord för nytryck av Sparres tapet.

Bild 2b. Nytryckning av tapeten med denna platta. Maire Heikkinen.

Bild 3. Tapetdesign från slutet av 1800-talet. Mönster och färgförslag. Modellritning ur Museiverkets samlingar.

Bild 4. Motivet, på Gabriel Engbergs förslag till Tammersfors tapetfabriks mönstertävling år 1901, är Finlands heraldiska lejon. De heraldiska rosorna är ersatta med ett mönster av kottar. Det nya avdraget är gjort med screentryck för husbondens rum i Knuutila herrgård i Nokia. Foto Sakari Parkkinen, screentryckning Seriheimo, ritning Kati Luostarinen.

Bild 5. Tapetfabriken Pihlgren-Ritola arrangerade år 1958 en tävling för inbjudna finska formgivare för att få nya tapetmodeller. Prov på dessa:

- 5a) Maaria Wirkkala tapet för barnkammare som hon ritat som barn,
- 5b) Birger Kaipiaisen ”Den vackraste lärokan”,
- 5c) Lisa Johansson-Pape ”Poikilo”,
- 5d) Vuokko och Antti Nurmesniemis skiss ”Prick” och
- 5e) Börje Rajalins förslag ”Beeway”.

X Vad tapetlagren berättar

På väggarna i gamla byggnader kan man hitta tiotals tapeter, lager med hela bevarade tapeter eller värdefulla fragment. En tapet är likt ett antikt föremål och ett viktigt dokument. Den vittnar om materialets utveckling, om arbetsmetoder och smakens förändring. Även en trasig och smutsig tapet kan restaureras och rengöras; och tapetytan är åter gångbar. Man kan även göra nytryck av tapetmodeller.

Bild 1. I samband med reparationer har man tanklöst rivit ner och slängt tapeterna från sju rum i en hög på golvet - husets förgångna har gått förlorat. Detta sker alltför ofta i onödan.

Bild 2. Under de skivor som satts upp på väggarna i Rääkkylä prästgård fann man de första tapeterna i prästgårdens historia, som limmats upp på 1890-talet. Foto Pentti Pietarila

Bild 3. Svartå herrgård stod färdig 1792 och sommersalens blåvita tapet fann man hel, under det spännpapp på vilket senare tapeter satt upp. Foto Pentti Pietarila

Bild 4. I hörnsalongen på Lemsjöholm fann man under två lager tapeter en unik i Frankrike tryckt bildtapet, som inköpts under en utlandsresa på 1840-talet. Foto Pentti Pietarila.

Bild 5. Stockstommen hade vanligen som första åtgärd rappats med ett lager lerbruk för värmeisolering och som brandskydd. Denna yta målades i allmänhet med limfärg eller tapetserades.

Bild 6. I huvudbyggnaden på Kirjakkala bruk, som stått obebodd i årtionden, fann man i hörnrummet under fyra tapetlager, en tapet från förra delen av 1800-talet som var tryckt på maskingjort papper. Den förfinade bildberättelsen, där små putti leker vid en fontän, är tryckt i sju nyanser av grått. Den som använde rummet hade snart efter tapetseringen ersatts och putto-tapeten var täckt med en anspråklös tapet tryckt med platta.

X Tapettikerrosten kertomaa

Vanhan rakennuksen seinistä voi löytyä kymmeniä tapetointivaiheita, kokonaisia ehjiä tapettikerroksia tai arvokkaita fragmentteja. Tapetti on antiikkiesine ja merkittävä dokumentti. Se kertoo materiaalien kehityksestä, työta-voista ja makujen muuttumisesta. Repaleinenkin ja tummunut tapetti voidaan korjata ja puhdistaa; ja tapettipinta on taas käyttökelpoinen. Tapettimalleista voidaan myös tehdä uusintapainatuksia.

Kuva 1. Korjaustyön yhteydessä ajattelemattomasti irti revityt seitsemän huoneen tapetit yhtenä kasana lattialla – talon menneisyys on kadonnut. Näin tapahtuu liian usein tarpeettomasti.

Kuva 2. Rääkkylän pappilan levytettyjen seinäpintojen alta löytyivät pappilan historian ensimmäiset, 1890-luvulla liimatut tapetit. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 3. Vuonna 1792 valmistuneen Mustion kartanon kesäsalin sinivalkoinen tapetti löytyi ehjänä pinkopahville kiinnitetyn uudemman tapetin alta. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 4. Lempisaaren kartanon kulmasalista paljastuivat kahden tapettikerroksen alta ainutlaatuiset Ranskassa painetut kuvatapetit, jotka oli ostettu ulkomaanmatkalla 1840-luvulla. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 5. Hirsirungon ensimmäinen käsittelykerros oli usein lämmöneristykseksi ja palosuojaksi tehty savilaastirappaus, joka yleensä maalattiin liimamaalilla tai tapetoitiin.

Kuva 6. Kymmeniä vuosia autiona olleen Kirjakkalan ruukinkartanon kulmahuoneesta, neljän tapettikerroksen alta paljastunut, 1800-luvun alkupuoliskon konevalmisteiselle paperille painettu tapetti. Hienostunut kuvakertomus, jossa pienet putot leikkivät suihkulähteellä, on painettu seitsemällä harmaalla sävyllä. Huoneen käyttäjä oli pian tapetoinnin jälkeen vaihtunut ja putto-tapetti oli peitetty laatalla painetulla vaatimattomalla tapetilla.

XI Tapettitutkimus

Tapetti on yksi rakennushistoriallisen tutkimuksen kohde mutta myös väline. Pienetkin makulatuuri- ja tapettinäytteet välittävät tutkijalle tietoja rakentamisen ja sisustamisen ajoituksesta. Omistajan vaihdoksista, suvussa pidetyistä häistä tai suurista juhlista saa usein myös ajoituksen tapettikerrokselle. Luonnontieteellisillä tutkimusmenetelmillä selvitetään tapettien materiaalit, väri- ja sideaineiden koostumus. Rakennusten korjaamisen yhteydessä on tärkeitä dokumentoida seinien kaikki pintakäsittelyt. Vanhat tapettikerrokset kannattaa jättää uusien pinnoitteiden alle aina kun se on mahdollista. Paras dokumentti rakennuksen historiasta ovat paikoilleen jätetyt tapetti- ja maalikerrokset.

Kuva 1. Kirjakkalan ruukinkartanosta löytnyt, hirsiraon peitteenä ollut draperia -aiheinen arkkiparille painetun tapetin fragmentti. Voimakkaan sinisen värin alkuperä on selvitetty röntgen difraktometrisellä menetelmällä. Koe osoitti väriaineen olevan orgaanista, hyvin todennäköisesti indigo-kasvista saatavaa sinistä, jota on yleisesti käytetty myös kankaan värjäykseen. Kirjakkalan draperiatapetin fragmentista rekonstruoitu tapetti. Tietokonekuva Marja Haahti.

Kuva 2. ”Porvoon lehvä” on tutkittu ja sen materiaali on analysoitu uudelleenpainatusta varten. Tapetti on painettu kasviväreillä tätä näyttelyä varten. Painotyö Taitotapetti Ky. Kasviväri Maire Heikkinen.

Kuva 3. Muuten kokonaan hävitettyjen tapettien kaistaleita voi löytää jalkalistojen ja vuorilautojen alta. Helsingiläisen Sundmanin kauppiastalon oven vuorilistan alta löytnyt empiretapetin suikale on jäänne palovakuutusasiakirjassa ranskalaiseksi mainitusta tapetista. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 4. Hirsirakojen tiivistettiin ja silotettiin paperisuikaleilla. Usein käsillä oli vain vanhentuneita virallisia asiakirjoja, joista on nyt helppo saada selville takaraja ensimmäiselle tapetoinnille. Sanomalehti korvasi aikanaan asiakirjat. Kivirakennuksissa pohjustukseen käytettiin aina makulatuuria.

Kuva 5. Seinän makulatuurikerrokseksi liimattu Nya Dagligt Allehanda vuodelta 1896 ja sen päällä ensimmäisenä tapettina ollut 1900-luvun alun vaaleapohjainen kukkatapetti. Näyte Kirjakkalan ruukin insinööritalosta.

Kuva 6. Museovirasto saa runsaasti tapettien ajoitusta ja malleja koskevia tiedusteluja talojensa historiasta kiinnostuneilta korjaajilta ja suunnittelijoilta.

Kuva 7. Viurilan kartanon salin 1860-luvulla kiinnitetty, kymmenellä värillä painettu tapetti muodostaa otrattujen ovien ja kaluston kanssa arvokkaan kokonaisuuden. Kulunut ja auringon haalistama tapetti on kirkastettu kuivapuhdistusmenetelmällä. Valokuva Irma Lounatvuori.

Kuva 8. Liesjärven kansallispuistossa olevan Korteniemen metsäpartijan torpan kamarin tapetit puhdistettiin paikoillaan. Kappale tapettia ennen ja jälkeen puhdistuksen.

XI Tapet som forskningsobjekt

Tapeten är objekt för byggnadshistorisk forskning men kan även vara ett medel. Även små prov på makulatur och tapeter ger forskaren upplysningar för datering av byggande och inredning. Ägarbyte, bröllop som firats inom släkten eller stora fester kan även ge ledtrådar för tapetlagrets datering. Med naturvetenskapliga forskningsmetoder klarläggs tapetmaterial, färg- och bindmaterialens sammansättning. I samband med byggnadsreparationer är det viktigt att dokumentera alla ytbehandlingsåtgärder på väggarna. Det lönar sig alltid att lämna gamla tapetlager under nya beläggningar när detta är möjligt. Det bästa dokumentet om byggnadens historia är kvarlämnade tapet- och färglager.

Bild 1. Ett på Kirjakkala bruks funnit tapetfragment med draperimotiv tryckt på pappersark, som täckt en springa i stockväggen. Den starka blå färgen har undersökts med difraktometrisk metod i röntgen. Provet visade att färgmedlet var organiskt, högst troligt det blå man får ur indigoväxten, som allmänt

använts även vid textilfärgning. En hel tapet har rekonstruerats av fragmentet av draperitapeten från Kirjakkala. Datarekonstruktion av Marja Haahti.

Bild 2. ”Borgå lövränka” har utforskats och materialet har åter analyserats inför nytryckning. Blocktryckning Taitotapetti, växtfärger Maire Heikkinen.

Bild 3. Det händer att man under golvlister och foderbräden kan hitta remsor av tapeter som i övrigt helt gått förlorade. En strimla empirtapet som hittats under dörrlisterna i köpman Sundman hus i Helsingfors, en reminiscens av den s.k. franska tapet som omnämns i brandförsäkringsdokumentet. Foto Pentti Pietarila.

Bild 4. Springor i stockväggen tätades och slätades ut med pappersremsor. Vanligen hade man endast föråldrade officiella dokument till hands, och dessa ger nu en exakt tidsgräns för den första tapetseringen. Dokumenten ersattes småningom med dagstidningar. I stenbyggnader användes alltid makulatur som underlag.

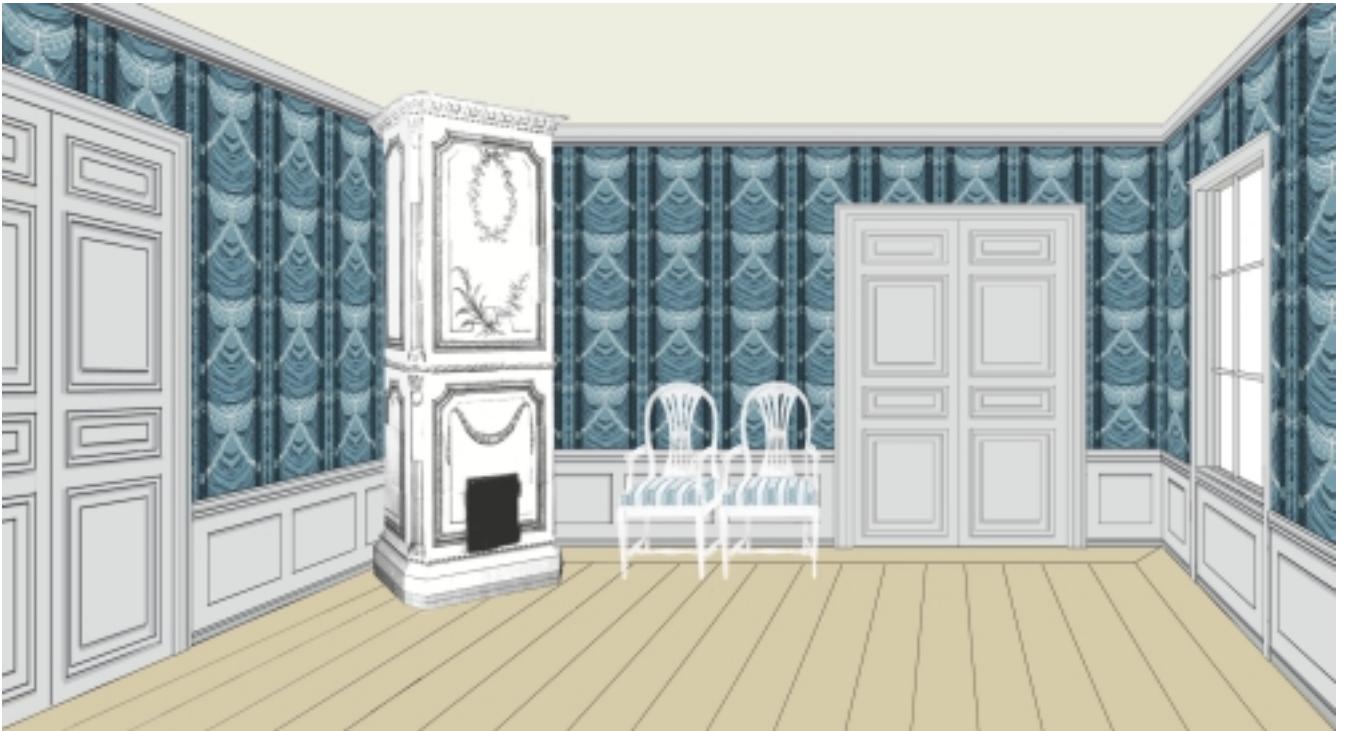
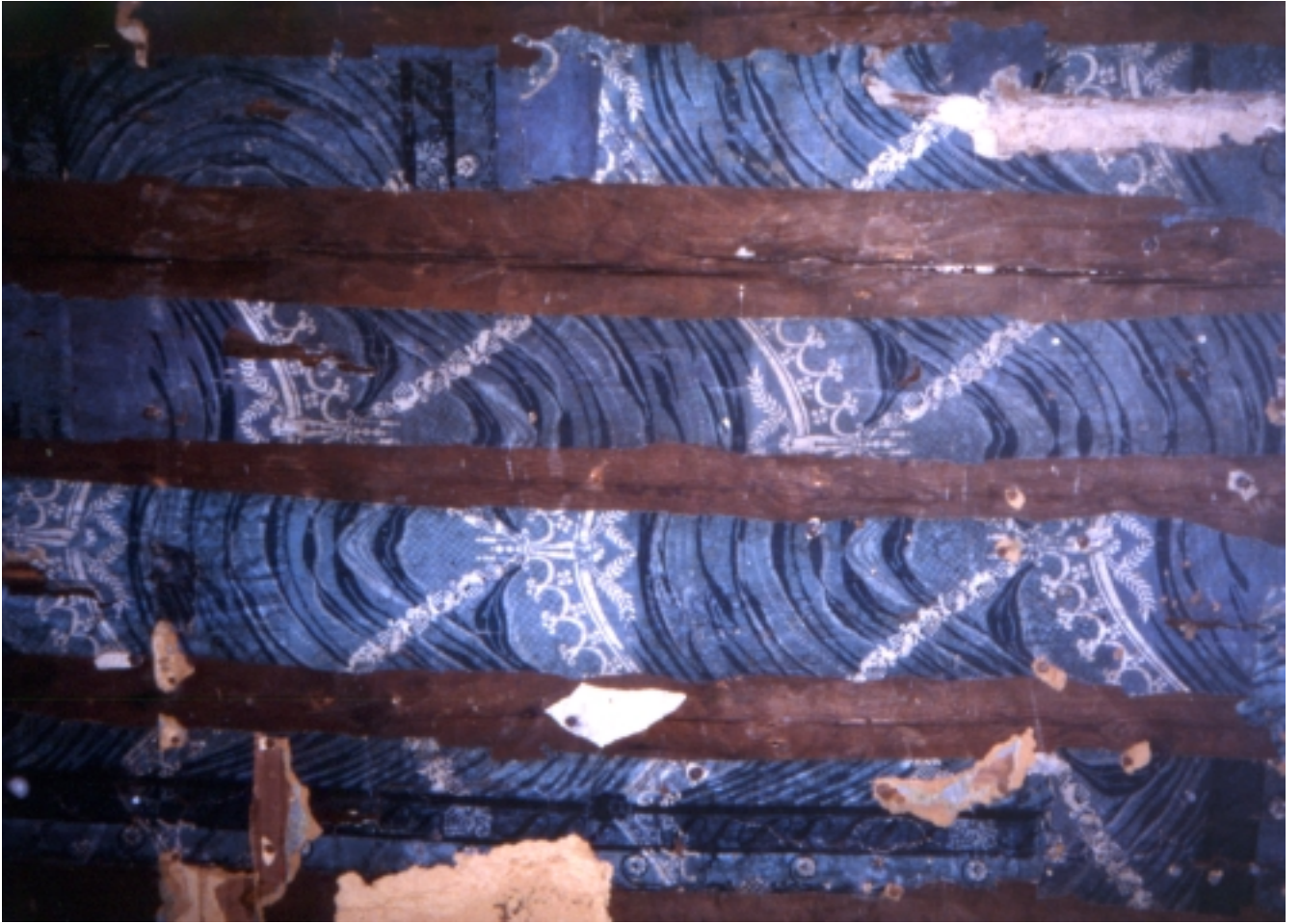
Bild 5. Nya Dagligt Allehanda från år 1896 limmad på väggen som makulaturalager och på denna en blomtapet på ljus botten från

början av 1900-talet. Prov från ingenjörens hus i Kirjakkala bruk.

Bild 6. Museiverket får otaliga förfrågningar beträffande tapeters datering och tapetmodeller av personer som är intresserade av de hus historia som de reparerar.

Bild 7. Tapeten tryckt i tio färger som på 1860-talet fästes på väggarna i salongen på Viurila bildar tillsammans med de ådrade dörrarna och möblemanget en värdig helhet. Den slitna och i solen blacknade tapeten har konserverats med torrengöring. Foto Irma Lounatvuori.

Bild 8. Tapeterna i kammaren i skogvaktarens torp i Korteniemi, Liesjärvi nationalpark, rengjordes på platsen. En tapetbit före och efter rengöringen.

XII Materiaalit

PAPERI: Painotapettien valmistus mullistui, kun paperikoneilla voitiin valmistaa jatkuvaa paperinauhaa. Tampereen paperitehdas alkoi valmistaa paperia rullatavarana 1840-luvulla. Raaka-aineena käytettiin pellava- ja puuvillalum- puista saatavaa vahvaa kuitua. Paperin käytön kasvaessa sopivasta lumpusta oli pulaa ja teollisuus haki uusia raaka- ainelähteitä. Puusta saatava mekaaninen kuitu ja kemiallisesti valmistettu selluloosa korvasivat lumpun raaka-aineena vähitellen 1800-luvun kuluessa.

VÄRIT: Tapetin painatuksessa käytettiin yleisimmin maavärejä, mutta myös kemiallisesti valmistettuja kuten berliinin sinistä, keinotekoista ultramariinia, kromivihreitä sekä myös myrkyllisiä, arsenikkipitoisia sinivihreitä sävyjä, ns. kei- sارينvihreää. Osittain käytettiin myös orgaanisia kasvi- tai eläinkunnasta peräisin olevia kirkkaita värejä kuten indi- goa, krappia, sinipuuta ja kokenillikivasta uutettua karmininipunaista. Orgaaniset värit ovat herkkiä haalistumaan. 1880-luvulta 1930-luvulle asti käytössä oli myös kivihiilitervan tisleistä valmistettuja ns. aniliinivärejä, joiden kehitys oli alkanut Saksassa 1800-luvun puolivälin jälkeen. Voimakkaasti värjäävien aniliinivärien valonkesto oli kuitenkin heikko ja värit liukenivat helposti kosteudessa. Peittävänä pigmenttinä ja täyteaineena on tapettiväreissä kautta aiko- jen ollut liitu.

SIDEAINEET JA KIINNITYS: Painovärien sideaineena on käytetty pääosin tärkkelyksestä keitettyjä liistereitä, eläinkollagee- nista valmistettua liuosta ja arabikumiliuosta. 1700-luvulla tapettivuotia liisteröitiin seinään, mutta kiinnitettiin myös nupinauloilla niin, että uusi vuota taitettiin aina naulausrivin päälle. Kiinnitystapa oli omaksuttu pellavakankaiden käsittelystä. 1700–1800-luvun tapetti-liisteri oli hienosta ruisjauhosta keitettyä löysähköä velliä.

Kuva 1. Keltainen väri on hävinnyt vihreästä tapetista kiviseinästä erittyneen alkalien vaikutuksesta ja jäljelle on jäänyt vain sininen. Esimerkki Sarvilahden kartanosta. Valokuva Pentti Pietarila.

Kuva 2. Lumpppua tarvittiin kasvavan paperituotannon raaka-aineksi. Tehtaan ympäristön asukkaat saivat lumpun keruusta ja kuljetuksesta pientä lisäansiota. 2a) Lumpunkerääjä (valok. MVKA). Puu korvasi vähitellen lumpun paperin raaka-aineena. Hiokepaperi soveltui suuriin paperikoneisiin. 2b) Kyröskosken vanha tapettipaperikone, joka lajissaan maailman suurin. Valo- kuvat Kyro Oy:n arkistosta.

Kuva 3. Tapetin painannassa käytettiin kasvivärejä. Näytteinä olevista indigo ja morsinko kasveista saatiin sinistä väriä. Krapista saatiin punaista ja keltasauramosta keltaista väriä.

Kuva 4. Tapettipohjaksi sopivia pellavasta käsin valmistettuja papereita Fiskarsin paperipajasta ja vertailumateriaalina tehdasvalmisteinen Kyröskosken tehtaan valmistama tapetin pohjapaperi.

Kuva 5. Näytteitä teollisesti valmistetuista pigmenteistä: kromikeltainen, kromioranssi, sinooperin punainen, koboltin sini- nen, ultramariinin sininen, sinkkivihreä, kromi-oksidi vihreä, rautaoksidin punaruskea ja nokimusta.

XII Material

PAPPER: Möjligheten att tillverka pap- per i kontinuerlig bana blev revolutione- rande för produktionen av tryckta tapeter. Pappersbruket i Tammerfors började till- verka papper i rullar på 1840-talet. Som råmaterial användes starka fibrer ur lin- ne- och bomullslump. När användningen av papper ökade blev det brist på lämplig lump och industrin sökte nya råvarukäl- lor. Mekanisk massa som utvanns ur ved och kemiskt tillverkad cellulosa ersatte under 1800-talet småningom lump som rå- material.

FÄRGER: Vid tryckning av tapeter an- vändes oftast jordfärger, men även kemiskt tillverkade färger såsom berlinerblått, ar- tificiell ultramarin, kromgrönt samt även giftiga, arsenikhaltiga blågröna nyanser, s.k. kejsargrönt. Delvis användes även or- ganiska klara färger som utvanns ur växt- eller djurriket såsom indigo, krapp, blåträ och ur kokeniloppa extraherat karminrött. Organiska färger bleknar lätt.

Från 1880-talet fram till 1930-talet användes s.k. anilinfärger gjorda av sten- kolstjära, vilka utvecklats i Tyskland un-

der senare hälften av 1800-talet. Anilin- färgerna som gav stark färg var dock ljus- känsliga och färgen löste lätt upp sig i fukt. I alla tider har man använt krita som täck- ande pigment och fyllnadsmaterial i tapet- färger.

KLISTRING PÅ VÄGGEN: Som bindemedel för tryckfärger har huvudsakligen använts klistret som kokats av stärkelse, en av djur- kollagen framställd lösning och arabicum- lösning. På 1700-talet klistrades tapetvä- der på väggarna men fästes även med nubbsått att den nya våden alltid veks över den spikade raden. Detta sätt att fästa hade man tidigare använt för vävtapeter. Tapet- klistret på 1700- och 1800-talen var en gan- ska lös välling kokad på fint rågmjöl.

Bild 1. Den gula färgen har försvunnit från en grön tapet som en följd av de alkalier som lösgjorts ur stenväggen, och endast det blå finns kvar. Exemplet från Sarvlax. Foto Pentti Pietarila.

Bild 2. Det behövdes lump som råmate- rial för den ökade pappersproduktionen. 2a) Bilden av lumpsamlaren MV/BA. Ved ersat- te småningom lump som råmaterial för pap-

per. Papper gjort på slipmassa lämpade sig för stora pappersmaskiner. 2b) Den gamla tapetpappersmaskinen i Kyröskoski från 1880-talet är den största i världen. Foto Oy Kyro Ab:s arkiv.

Bild 3. Vid tapetryckning användes växt- färger. På indigo- och vejde fick man blått, av krapp rött och av färgkulla gult.

Bild 4. Ett för hand tillvekat linnepapper från 4a) papperverkstaden i Fiskars lämpligt som tapetunderlag och som jämförelse ett av 4b) Kyröfors fabriken industriellt tillverkat bottenpapper för tapet.

Bild 5. Prover på industriellt tillverkade pigment: kromgult, kromorange, cinnoberrött, koboltblått, ultramarinblått, zinkgrönt, kromoxidgrönt, röbrun järnoxid och sotsvart.

Näyttelyn sisällön suunnittelu ja toteutus
Planering och förverkligande av utställningen

Museoviraston rakennushistorian osasto

Museiverkets byggnadshistoriska avdelning
 sisustusarkkitehti Maire Heikkinen inredningsarkitekt
 tutkija Irma Lounatuori forskare
 konservaattori Pentti Pietarila konservator

Toteutuksessa ovat avustaneet Medarbetare

konservaattoriopiskelija Heli Anttonen konservatorstuderande
 tutkija Liisa Erä-Esko forskare, Suomen kansallismuseo Finlands nationalmuseum
 kuvataideopettaja Marja Haahti konstlärare
 arkkitehti Kirsi Heininen arkitekt
 sisustusarkkitehti Anna Koho inredningsarkitekt
 arkkitehti Tommi Lindh arkitekt
 tapetinpainaja Tom Michelsson tapetryckare
 opiskelija Liisa Pöyry studerande
 valokuvaaja Soile Tirilä fotograf

Ruotsinkielinen käännös Översättning

Carla Enbom

Näyttelyn ulkoasu ja rakenteet Utställningen uppbyggd av

Sisustusarkkitehtitoimisto Anna ja Seppo Koho

Kuvasuurenokset Bildkopiering

Jarkoskuva Oy

Näyttelymateriaalia ovat lainanneet Utställningsmaterial utlånat av

Hyötykasviyhdistys, Helsinki Nyttväxsföreningen, Helsingfors
 Kungl. Husgerådsdkammaren, Tukholma Kungl. Husgerådskammaren, Stockholm
 Kyrön kartonkitehdas Oy, Kyröskoski Kyrofors Kartongfabrik, Kyrofors
 Metsähallitus Forststyrelsen
 Oy Pihlgren – Ritola Ab, Toijala
 Oy Sandudd Ab, Toijala
 Monica Hammarström, Porvoo Borgå
 Marry Katajamäki, Bromarv
 Eila Mattsson, Porvoo Borgå
 Silja Selonen, Turku Åbo
 Tauno Tarna, Porvoo Borgå
 Liisa Tavasti, Kalajoki
 Kai Tuukkanen, Espoo Esbo

Museovirasto kiittää kaikkia rakennusten omistajia, jotka ovat avanneet ovensa ja antaneet luvan käyttää kotiensa aineistoa näyttelyn kokoamisessa.

Museiverket tackar alla dem som beredvilligt öppnat sina dörrar och med material från sina hem bidragit till att vi kunnat sammanställa denna utställning.

Kirjallisuutta *Litteratur*

Byggnadskultur. Tema tapeter. Svenska föreningen för byggnadsvård, 4/1999.

Flink, Selja, paperi perinteisessä rakentamisessa. Rakennuspapereiden historiaa Suomessa 1600-1950. Teknillinen korkeakoulu, arkkitehtiosasto. Tutkimuksia 17/1999.

Heikkinen – Heinämies – Jaatinen – Kaila – Pietarila, *Talo kautta aikojen*. Kiinteän sisustuksen historia. Rakentajien kustannus 1989.

Melander, Toini, Suomen kirjanpainotaito barokin vuosisadalla. Graafinen keskusliitto 1960.

Niiranen, Timo, Miten ennen asuttiin: vanhat rakennukset ja sisustukset. Helsinki 1981.

Siltanen, Tuija, Käden jäljestä aatelismiehen unelmaksi – käsityöläismestari ja tilaaja Jakkarilan kartanon maalausten syntyprosessissa. Taidehistoriallisia tutkimuksia 13. Taidehistorian seura 1993.

Ström, Holger, Tilgmann 100 år. En återblick på traditionen bakom ett modernt tryckeriföretag 1869–1969.

Tunander, Ingemar, Tapeter. Nordiska museet. Örebro 1955.

Tunander, Ingemar, Tapeter i Sverige. Uddevalla 1984.

Uppfinningarnas bok: översigt af det industriella arbetets utveckling på alla områden. Stockholm 1873–1875.

Wall-coverings over the years. Exhibition in Tampere Jubilee House. Oy Kyro Ab 1989.

Wallin, Sigurd, Tapeter 1500-1900 i Nordiska museet.

Museoviraston sarjassa ilmestyneet korjauskortit:

- KK1 Yleiskortti
- KK2 Lämmöneristyksen parantaminen
- KK3 Ulkolaudoituksen korjaus
- KK4 Huopakaton korjaus
- KK5 Peltikaton korjaus
- KK6 Tiilikaton korjaus
- KK7 Peltikaton maalaus
- KK8 Ikkunoiden korjaus
- KK9 Ovien korjaus
- KK10 Kuistin korjaus
- KK11 Kosteiden tilojen rakentaminen
- KK12 Keittomaali
- KK13 Öljymaali
- KK14 Tulisijat
- KK15 Puukaupunkien pihat ja aidat
- KK16 Hirsitalon rungon korjaus
- KK17 Hirsirakennusten siirto
- KK18 Pinkopahvi
- KK19 Pärekatto
- KK20 Tapetit (näyttelyluettelo)
- KK23 Kalkkimaali

Seuraavaksi ilmestyvät:

- KK21 Sisäpintojen korjaus
- KK22 Kalkkirappauksen korjaus
- KK24 Perustusten korjaus

Toimituskunta

Teksti

Sisustusarkkitehti Maire Heikkinen

Tutkija Irma Lounatvuori

Rakennuskonservaattori Pentti Pietarila

Vastaava päätoimittaja

Arkkitehti Erkki Mäkiö

Ulkoasu ja toimitus

Arkkitehti Tommi Lindh

Julkaisutiedot

Museoviraston korjauskortiston sisäpintojen korjauskorttiin liittyvä teemajulkaisu, joka toimii samalla tapettinäyttelyn käsilehtenä.

Paino

Tummavuoren kirjapaino Oy, Vantaa 2001

Julkaisija

Museovirasto, rakennushistorian osasto

Kulttuuritalo, Sturenkatu 4

PL 169, 00511 Helsinki

Puhelin 09-40501, telefax 09-40509420

© Museovirasto

ISSN 1236-4517